

Там панує дух підприємництва й непохитна віра в те, що хай би як добре чи зле не було, але завжди можна зробити краще. У Римі раб намагається стати вільним, вільновідпущеник — розбагатіти, а заможний купець — потрапити до вищого товариства. Римляни часто бідкаються і нарікають на недолю, але рідко миряться з нею. Вони не пригнічені, а діяльні. Римляни переконані у власній вищості й вирости з відчуттям, що тепер, ставши пупом землі, вони повинні використати це на повну і пробити шлях до кращого життя собі та своїм дітям.

Стародавній Рим — більше, ніж скупчення будівель. Це навіть більше, ніж суспільство, у якому тісно переплелися дуже несхожі народи й люди.

Передусім Стародавній Рим — це дух.

II VI ГОДИНА НОЧІ II

(00:00–01:00)

СТРАЖНИК РОЗБИРАЄ СКАРГУ

Те, що в Петронія Бревіса є дитина — донька, — дає підстави для солоних жартиків його сусідам із невеличкого будинку, де він мешкає.

Дружина Петронія Бревіса працює в торговця рибою на римському ринку Піскаріум. До її обов'язків належить слідкувати за перевезенням живої риби. Цю рибу привозять до Рима вночі в бочках з водою: так вона не псується при транспортуванні від місця вилову. Далі її витягають з бочок і пускають плавати в неглибоких басейнах, видовбаних у кам'яних прилавках рибних крамниць. Ось так римляни можуть купити свіжісіньку рибу. Шлях з ринку до столу рибина цілком може подолати за якусь годину.

Випустити рибу з бочок у басейни на прилавках слід ще до того, як на світанку на ринку почнуть з'являтися перші

покупці, і тому Бревісовій жінці доводиться виходити з дому ще за годину до сходу сонця. Перш ніж вирушити на роботу, вона зазвичай готує сніданок і лишає його на столі в кухні, щоб чоловік поїв, повернувшись додому. Хоча з огляду на пору, о якій він приходить, цю трапезу він може вважати вечерею.

Зазвичай Бревіс повертається за годину після виходу дружини на роботу, їсть і, швиденько сполоснувшись, іде спати. Бо Петроній Бревіс належить до вігілів — нічної варті Риму, й останні дев'ять годин він провів на ногах. Через такі розбіжності в годинах роботи Петроній інколи не бачить дружину цілий тиждень. Тож сусіди й гадають жартома, звідки ж у них взялася донька й коли вони при-мудрилися її зачати.

Але зараз на Бревіса чекають ще кілька довгих годин зміни. Він і його команда мають подвійну місію: хоча вігіли й зобов'язані наглядати за правопорядком на вулицях після темноти, це лише другорядне завдання, а головне — слідкувати, щоб не сталося пожежі. Зрештою, збитки від буйного пияка чи навіть грабіжника-голово-різа — ніщо в порівнянні з лихом, яке може викликати навіть невелике займання. Щоб уберегти Рим від пожеж, місто поділили на сім округів, а Бревісу з товаришами добре відомо, що саме у Другому районі, де патрулює їхня когорта, почалася найстрашніша за всю історію Рима пожежа.

Це сталося у 64 році н. е. Вогонь, що спалахнув у цих звивистих вуличках біля Великого цирку, вдалося вгамувати тільки через шість днів. До цього часу він повністю знищив понад чверть Рима.

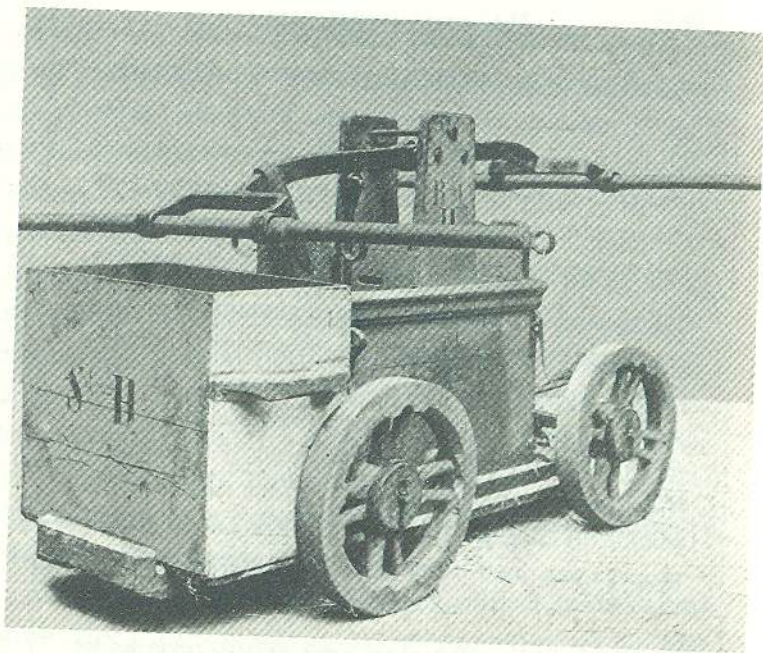
Велика пожежа

Спекотної й вітряної літньої ночі 19 червня 64 року н. е. загорілася одна з крамниць, що облямовували зовнішні стіни Великого цирку. Як пояснював згодом історик Тацит: «Там не було ані маєтків, відгороджених мурами, ані храмів, оточених кам'яними стінами, ані жодних інших перешкод, щоб зупинити вогонь».

Тацит, який цю пожежу пережив дитиною, так описує те, що бачив на власні очі: «Вулиці переповнили втікачі. Кричали нажахані жінки, каліки, старі. Чоловіки рятувалися самі чи рятували інших, хтось ніс на спині недужих, інші чекали, поки ті їх наздоженуть. Вони озиралися назад, а вогонь вже наступав з боків чи спереду. Інколи люди втікали в сусідній квартал, але там було ще гірше, ніж звідки вони щойно прийшли».

На переконання багатьох, така велика пожежа не могла виникнути сама собою. Підозрювали, що імператор Нерон вирішив за допомогою вогню розчистити міські нетрі, щоб потім відбудувати Рим згідно з власними планами.

Нашвидкуруч збиті ятки вуличних торговців, комори з товарами й верхні поверхи багатьох будинків — це все дерево, сухе, як трут. Усе забудовано так щільно, що навряд чи знайдеться будівля, яка не прилягає до іншої. Досить лише жарини з недбало розкладеного вогню або перекинутого голодним пацюком каганця, щоб за кілька хвилин стіна полум'я охопила вулицю, де чергує Бревіс і його загін.

Модель римської пожежної машини.
Хитний важіль приводив у дію помпу

Тож не дивно, що вартові мають право вдиратися до будь-якого приміщення, якщо запідозрять там пожежу. Вони вповноважені штрафувати недбалих торговців чи господарів, але не цураються за нагоди втовкмачувати правила безпеки й фізичними методами. Через величезну загрозу від пожежі для цілого кварталу слово «палій» у римлян належить до найсильніших образ, і покарані стражниками не можуть розраховувати на особливе співчуття сусідів.

На випадок пожежі загін має давно встановлений розпорядок дій боротьби з вогнем. Спочатку стражники

випроводжують на вулицю всіх із прилеглих будинків і організовують живий ланцюг для подавання відер з водою від сусідніх домівок. У кожному домі обов'язково має бути певний запас води саме для цього, і Бревіс із хлопцями можуть з точністю до хвилини сказати вам, скільки часу потрібно, щоб простягнути живий ланцюг з водою від будь-якої точки їхнього маршруту до найближчої криниці. Молодшому членові команди не пощастило: його призначили «рогожником», і він несе просочені оцтом рядна, щоб ними гасити незначні займання й не давати їм поширюватися. Якщо потрібне підкріплення, то підтягнуть пожежну машину когорти. Машина — не новий винахід. Її попередниці гасили пожежі в Єгипті ще на кілька віків раніше. Першим розробив найпростішу помпу — достатньо потужну, щоб нагнітати воду крізь рукав, — грецький винахідник з Великої Александрійської бібліотеки з геройським іменем Герон.

Кожна стражницька когорта має своїх фахівців. Звісно, там є лікарі, які допомагають жертвам грабіжників і тим стражникам, яким іноді теж перепадає в сутичках з чисельнішими бандами головорізів. А ще ж бувають жертви опіків чи поранені після спроб вистрибнути з охопленого полум'ям будинку (хоча у стражників на цей випадок є матраци, щоб пом'якшити падіння).

Відмовила пожежна помпа? Тоді в бій іде важка артилерія — у буквальному сенсі. За віки війн і облог римляни добре навчилися руйнувати міські мури. Балісти, онагри та інші катапульти ще ефективніші проти звичайних (тобто благеньких) римських жител. Тож при великих пожежах префект, який очолює варту, швидко приймає

рішення про те, де саме робити протипожежну смугу. Тоді артилерія швидко зносить стіни й не дає вогню поширюватися далі. Прицільними ударами чотириповерхову споруду дуже швидко можна перетворити на гору будівельного сміття.

Після знесення будинку настає черга Бревеса з товаришами: озброївшись довгими гаками, вони застрибують на хиткі купи уламків і витягують звідси все легкозаймисте. Робити це слід швидко, бо полум'я дихає в спину. Очевидно, що ця небезпечна робота лоскоче нерви, тому дуже легко пояснити той жар, з яким Бревес і його команда карають за необачне поводження з вогнем. (І само собою зрозуміло, що колишні власники знесених помешкань рідко бувають у захваті від вибору префектом місця для протипожежної смуги.)

Гарячий розпродаж

До того як імператор Август створив на початку першого століття загони стражників, пожежники в Римі перебували лише на приватній службі. Одна така бригада належала багатому забудовнику Ліцинієві Крассу. Якщо в якомусь будинку спалахувала пожежа, цей безкорисливий добродій відразу летів на вогонь. Пожежники вмиг усе загасять — якщо лише перед тим будинок буде продано їхньому панові. Що довше вагався чи торгувався колишній власник, то більше вартості його майна йшло з димом.

«Красс узявся скуповувати пошкоджені пожежею й сусідні з ними будинки, які власники продавали за безцінь із страху і невпевненості в завтрашньому дні. Ось у такий-то спосіб значна частина Рима стала його власністю»*.

Плутарх, «Порівняльні життєписи» («Красс»), I, 2

Утім, зараз ніч тиха: димом у повітрі навіть не пахне. Бревес і його команда виходять з вулиці Патриціїв. Це одна з найжвавіших артерій Рима в нічний час, адже на ній розташовано багато найпопулярніших борделів столиці. Трохи раніше цього вечора стражникам довелося розвернутися під час свого звичного обходу, щоб протиснутися повз галасливий гурт молодих аристократів, яких виставили з якогось закладу; молодики продовжували веселитися на вулиці. У такі миті Бревес трохи шкодує, що його люди озброєні лише кийками, а не мечами, якими міські когорти швидко й смертоносно розчищають вулиці в час заворушень.

Щойно минула опівніч, і навіть жриці кохання вирішили піти на спочинок. Обабіч вулиці за вікнами світиться лише кілька вогників там, де трудівниці борделю лаштуються спати у своїх комірчинах. Саме те, що борделі зачинилися на ніч, і привело стражників на цю вулицю вже втретє.

Один римський магістрат (і важлива особа не стільки в суспільстві, скільки у власних очах) спробував зазирнути до улюбленого закладу після пізнього обіду з друзями на Авентинському пагорбі. Магістрат був не дуже втішений тим, що, по-перше, бордель уже зачинився, а по-друге, що

* Переклад Йосипа Кобова та Юрія Цимбалюка (тут і далі — прим. пер.).